

Besenyi Vendel

JÁSZBOLDOGHÁZA SZARVASMARHA TENYÉSZTÉSÉRŐL

Jászboldogháza középkori eredetű jász település. Amikor jász őseinket a Zagyva és a Tarna völgyébe betelepítették, egy népcsoport a mai csíkosi határrészen telepedett le. Vélhetően egy Árpád-kori falu helyén, mely település a tatárjárás alkalmával pusztulhatott el. A középkori forrásokban a település neve többféle formában fordul elő: Boldogszállás, Bodokfalva, Bódokháza stb.

Őseink megélhetési forrása elsősorban az állattenyésztés lehetett, hisz az állatok legeltetése és téli takarmányozásának biztosítása érdekében hatalmas legelőterületek álltak rendelkezésre, és elegendő ivóvíz is volt a település határában folyó Tarna folyóban. (Ma Zagyva a folyó hivatalos neve, a régiiek Tarnának nevezték.) A folyóban elegendő mennyiségű hal is volt az emberek táplálkozásának kiegészítésére. A növénytermesztés kisebb volumene mellett az állattenyésztés és a halászat biztosíthatta a lakosok fő megélhetési formáját.

A török kori adóösszeírásokat vizsgálva szembeötlő az állatállományon belül a juhok tartása. A szőréért, bundájáért és húzáért tenyészthették. A Jászságban a juhtenyésztés mindig jelentős volt, napjainkra viszont intenzitása lecsökkent. Ennek ellenére még ma is tény, hogy a családi összejövedelek, a szüret, a búcsúk, a lakodalmak, a bankettek és társas ebédek elmaradhatatlan fő étele a birkapörkölt, vagy ahogy népiesen nevezik, „birgepörkölt”.

A fő bevételi pénzforrás azonban a szarvasmarha-tenyésztésből származhatott. Az itt nevelt marhák – lábön hajtva – a nyugat-európai vásárokon találtak gazdára, a bécsi, a nürnbergi és itáliai vágóhidak előszeretettel keresték a jó magyar marhát ízletes és rostos húsa miatt.

A szarvasmarha-tenyésztés a török korban sem csökkent, inkább még növekedett a külföldre való kivitel. 1952-ben a csíkosi határrészen szántás közben több száz XV–XVI. századból származó pénzérme került elő. Ezek a pénzek Nyugat-Európából kerülhettek ide, szinte biztos, hogy szarvasmarha-eladásból származhattak. A gazdája a törökök elől menekülve rejthette el.

A Jászság a török birodalom északi részén terült el, ütköző zónává vált a királyi Magyarország és a török birodalom határán. A végvári katonák és a török csapatok portyázásai következtében gyakoriak voltak az összecsapások, s ennek legnagyobb kárát a lakosság látta. Az emberek a létbizonytalanság elől elmenekültek a környező nádasokba vagy a biztonságosabb távolabbi településekre. Boldogháza teljes elnéptelenedése a 15 éves háború idején (1591–1606) következett be. Az egri vár 1594/95. évi összeírásában még szerepel, s utána Boldogházáról hosszú ideig nem lehet hallani.

A lakosság zömében Jászberénybe menekült, ott kerestek védelmet családjaik és maguk számára. Jászberény szultáni város, úgynevezett khász város volt, közvetlenül a szultánnak adózott, így bizonyos védelmet élvezett a törökök túlkapásaival szemben. A város ugyanis a török szultán tulajdona volt.

Hogy mikor került Boldogháza Jászberény tulajdonába, csak következtetni tudunk. Egy 1667-ben kelt dokumentumból tudjuk, hogy a berényiek 48 éve használják legeltetésre, s azok után a megfelelő járandóságokat is fizetik. Ebből arra következtethetünk, hogy a végleges elnéptelenedés 1619-ben vagy az előtte való években következhetett be. Ettől kezdve Boldogháza története összefonódik Jászberény történetével.

A 100 férőhelyes szarvasmarha istálló az Aranykalász Tsz-ben (1961)

Aranykalász Tsz

A török uralom ellenére továbbra is igen jelentős a város állattenyésztése. Erre csak egy adat példaként. A nyugatra hajtott marhákat ebben az időben a váci hídon hajtották át. Fennmaradt egy beszámoló, mely szerint 1563–64-ben két és fél hónap alatt 30 248 db marhát tereltek át a hídon, ebből 2150 db jászberényi volt, a bécsi vásárba hajtották. Ezek között boldogházi marhák is lehetnek szép számmal, bár Makóról indították a legtöbbet (3175 db-ot). Olyan hódoltsági mezővárosok, mint Debrecen, Szeged, Kecskemét, Cegléd, Mezőtúr mind Jászberény után következtek. Ezek a marhák a bécsi vásárban keltek el, s nagy részük a délnémet területek vágóhídjaira vagy Velencébe került. Velencében az alföldi magyar marha igen keresett áru volt.

1699-ben Pentz János Összeírásában Boldogháza pusztaként volt említve: „jó szántóföldjei és rétjei vannak”. „Mindig az alkapitányhoz (jászkn alkapitány?) ... akitől a berényiek bérlik... Itt kinn tartják egyéb állataikat mind nyáron, mind télen.” Ebből arra következtethetünk, hogy rideg szarvasmarha-tartást folytattak ezen a várostól távoli területen.

1745-ben, a földmegváltáskor a város 8000 Ft-ot fizetett be a kincstárnak Boldogházáért, de $\frac{1}{4}$ résznyi területet 2000 Ft értékben átadtak Alsószentgyörgynek (Alsószentgyörgy Kőhatár nevű része a Tarna (Zagyva) folyó bal oldalán). Ezt a 2000 Ft összeget az alsószentgyörgyiek fizették meg, így Berénynek Boldogházáért csak 6000 Ft-ot kellett fizetni.

A földterületből mindenki az adott településen az általa befizetett összeg alapján részesült. Mindenki részére osztottak jobb és rosszabb minőségű földet és legelőt is. Földközösségben használták a területet, és kétnyomásos rendszerben gazdálkodtak. A használatba adott földeket kezdetben évenként osztották, így az egyes egyének földjei évenként is változó helyeken voltak. A földhasználat mikéntje egy külön történetet igényelne, ezen írás kereteit ez meghaladná.

A lakosság a városban, Jászberényben élt. Jászberény ebben az időszakban két beltelkes település volt. A belterületen volt a lakóház, a belterületet a szérűskertek vették körül. A belső telkek viszonylag nagyok voltak, kezdetben itt tartották a kezes állatokat, a szérűskertekben végezték a nyomtatást, és ott tárolták a takarmányt is. A lakosság szaporodásával a belső telkeket beépítették, és onnan az állatok kivonultak a szérűre, így azok ólaskertekké váltak. Nyáron a jószág a határban volt vagy távolabbi legelőre hajtották – Lajosmizsére. Télen a jószágok viszont bent voltak az ólaskertekben. Amikor a határban a tanyásodás elkezdődött, a jószág kikerült a tanyára. Kezdetben csak egy istállót építettek oda, annak a végében építettek egy helyiséget, ahol az időjárás viszontagságait a gazda át tudta vészelni. Később a tulajdonos a lakóházat is kivitte a tanyára, így helyben tudott gazdálkodni. Az ólaskertek a városban okafogyottakká váltak, a város kiosztotta azokat házhelyeknek.

A Jászságban a tanyásodási folyamat Boldogházán kezdődött el, az első tanyák itt létesültek. Feltehetően ezt a területet a várostól való távolsága miatt véglegesen magánhasználatba adták, tanyaföldeknek vagy kerti földeknek osztották ki. Az egész Jászkunságban Boldogházáról ismert az első tanyaeladás.

1758-ban Cseri György eladta egy kötél kertjét a rajta lévő tanyával és istállóval a Kalocsai testvéreknek. Az 1850-es években végrehajtott tagosítás után mindenki állandó helyen kapta meg a földjét, ez felgyorsította a tanyásodás folyamatát. Ezt elősegítette a vasút megépítése is, melyet 1873-ban adtak át. 1854-ben volt az utolsó tagosítás. A tanyarendszer kialakulása 1941-re fejeződhetett be.

Az 1783-ban készült kataszteri térképen Boldogháza területén 149 tanyaszerű szállást, építményt lehet megoldvasni. Az 1798-ban készült Bedekovich-térképen 209, az 1883-ban készült kataszteri térképen pedig már 408 tanyát olvastam meg.

Jászberény városa a tanyakörzetek kialakítását és a tanyák számozását 1938-ban határozta el, és 1939-ben kezdték el a tanyaszámok legyártását. A város külterületét négy körzetre osztották, a IV. körzet: Boldogháza, Tápió és Csíkos. Ez lefedi a mai Boldogháza területét. 1939-ben Boldogházán 275, Tápióban 105, Csíkosban pedig 122 tanya volt. Ez összesen 502 tanya.

Visszatérve a szarvasmarha-tenyésztésre:

A XIX. század elejéig Magyarország szarvasmarha állománya a magyar szürke marha volt. A kor igényeinek megfelelően a XIX. század második felében az extenzív gazdálkodásról az intenzív gazdálkodásra való áttérés követelményeként átkeresztették jobb tejelő és jobb húsformákat mutató svájci szimentáli marhával, és a XX. század elejére kialakult a magyar tarka állomány. Minőségi fejlődést jelentett ugyancsak a külterjes tartásról az istállózott állattartásra való áttérés. Boldogházán ennek a feltételei biztosítottak látszottak, nagy kiterjedésű legelők álltak rendelkezésre. A község területe 9609 kh (= 5530 ha) volt. Ebből rét és legelő 2652 kh (= 1526,2 ha), az összes terület 28%-a. Minden tanya mellett legelők voltak, de szinte minden tanyatulajdonosnak a Tápióban vagy a Csíkosban volt kaszálója, ahol a téli takarmányozáshoz a szénát megtermelte. A tanyatulajdonosok földjének zöme a tanyája körül volt, a minőségibb, értékesebb takarmánynövényeket megtermelték. A takarmányt nem adták el, hanem az állatokkal feletették, az állatokat pedig eladták, s ebből bevételeik voltak. Az a mondás járta, a jó gazda bőrből értékesíti a megtermelt javait. (A pontos szólásra már nem emlékszem.)

Boldogházán nagyon kevés föld nélküli ember élt, még a vasutasoknak is volt pár hold földcsékjük. Zömében kis- és középparasztok éltek a tanyákon.

A második világháború előtt mintegy 260-280 cseléd dolgozott a boldogházi tanyákon.

Ez meghökkentő számadat, de ha figyelembe vesszük a boldogházi ember már akkori fejlett gazdálkodási módját, nem csodálkozunk ezen a számon. Intenzív földművelést és még intenzívebb állattenyésztést folytattak. Egy 10-12 kh-as gazda annyi állatot tenyésztett, hogy éves gazdasági cselédet tudott tartani. A befolyt jövedelem elegendő volt a családja fenntartására, jutott ruházkodásra és gyermekei esetleges taníttatására is.

A két háború között már törzskönyvezés folyt, tejszövetkezetet hoztak létre, két tejcsermök üzemelt, egyik a Csíkosban, a másik Boldogházán. A tejet vasúton, hűtővagonokban szállították el. Főleg tenyészbikákat neveltek. A tehének fedeztetését az állam által kihelyezett bikák végezték: az egyik a híres Hadúr volt – a másik nevét nem tudom –, Konkoly Béla bácsihoz voltak kihelyezve. Ezek a bikák minőségi szarvasmarha-állományt hoztak létre Boldogházán.

Jött a második világháború, a német és a szovjet csapatok átvonulása következtében az állatállomány jelentős része megsemmisült. A maradék állományt a Tápiógyörgyén állomásozó román csapatok fosztogatták. Egy alkalommal Konkoly Béla bácsi a saját élete kockázatásával mentett meg az elrablástól egy szarvasmarha csordát.

A második világháború után jött a jóvátételi kötelezettség. Az állatállomány megmentése érdekében ez már további összefogást sürgetett. Szarvasmarha-tenyésztő szakmacsoportot hoztak létre, melyet Tenyészállatmegmentési Társulásnak neveztek – elnöke Konkoly Béla lett. A csoport tagjai pénzt adtak össze (katasztrális holdanként megállapított összeget). Ezen más területeken vásárolták meg a jóvátétel teljesítéséhez szükséges szarvasmarha mennyiséget. Volt, amikor lovakat vásároltak, s azokat cserélték szarvasmarhára. Így sikerült a megmaradt állományt megmenteni és fejleszteni is, s 1949-re többé-kevésbé helyreállt a község szarvasmarha-tenyésztése.

És ebben az évben történt az 1949-es trauma, amikor is 63 tehető gazdát a hatalom kegyetlenül megveretett, állatállományukat és gazdasági felszereléseik egy részét kártalanítást

nélkül elvették, s azt az állam az akkor alakult termelőszövetkezeti csoportoknak juttatta állami támogatásként. Ekkor Boldogházáról összesen 258 db szarvasmarhát vittek el. Ennek megoszlása: 104 tehén, 27 üsző, 84 ökör, 33 borjú, 6 bika és 4 tinó. Ezenkívül 24 lovat, 4 csikót, 266 juhot és 294 sertést koboztak el, valamint nagyobb számban gazdasági felszereléseket. Fennmaradt egy összesítés, mely az 51 személytől elvett „közadó tartozás címén” igénybe vett javakat tartalmazza. Ez a kimutatás részleges, emlékezetem szerint másoktól és saját családjunktól is több mindent vittek el. Ez a dokumentum az események után hat hónappal készült a megyénél.

A boldogházi emberek szívósságára jellemző, e három csapás után (II. világháború, a háború utáni jóvátétel teljesítése, 1949-es trauma) újra talpra álltak, és újra kezdték a tenyésztői munkát. Ennek a mozgatórugója ismét Konkoly Béla volt. Az állattenyésztés, ezen belül pedig főleg a szarvasmarha-tenyésztés érdekében Állattenyésztő Szakcsoportot hoztak létre.

Elnöke Konkoly Béla lett. A szakcsoport feladatait az alábbiakban határozták meg:

- a törzskönyvi ellenőrzés megszervezése, illetve kiszélesítése
- tenyészállatok beszerzése
- képviselni a tagságot a törzskönyvi felügyelőségen.

A szakcsoportnak mintegy 140-160 kiváló állattenyésztő gazda volt a tagja, akik az ország törzstenyésztői és a köztenyésztés számára kiváló minőségű, javító hatású tenyészállatokat neveltek és adtak el. Az állam szakszerű munkájukat különböző kedvezményjuttatásokkal és a tenyészállatok magas felvásárlási árával honorálta. Így jövedelmük az állami lecsapolások ellenére is az átlagnál kedvezőbbben alakult. A gazdálkodók ismereteinek bővítése érdekében gazdatanfolyamokat szerveztek, előadóknak neves szakembereket hívtak meg. Tapasztalatcserére utaztak híres szarvasmarha-tenyésztő községekbe. Az állatoknak megfelelő minőségű és mennyiségű takarmányra volt szükségük. Így a gazdák igyekeztek új termelési eljárásokat alkalmazni és jobb eredményeket elérni. Jó minőségű nemesített vetőmagvakat szereztek be, és nagy gondot fordítottak a talajerő gazdálkodásra is.

Munkájukat a Hazafias Népfrejt is lelkesen támogatta. Tenyészállataikkal részt vettek az Országos Mezőgazdasági Kiállításokon is, ahol igen jó eredménnyel szerepeltek. Részt vettek járási és megyei kiállításokon is. 1955-ben Jászsági Állattenyésztési Hónapot szerveztek. Ennek nyitórendezvénye Jászboldogházán, a záró rendezvénye pedig Jászberényben volt. 1957-ben jól sikerült szarvasmarha-tenyésztési bemutatót tartottak. A szakcsoport 1959-ig tevékenykedett.

1959 a magyar mezőgazdaság szocialista átszervezésének kezdő dátuma, ebben az évben jöttek létre a termelőszövetkezeti városok és községek. Jászboldogháza is termelőszövetkezeti község lett. Jászboldogházán a meglévő – 1949-ben alakult – Új Élet Tsz mellett még négy tsz jött létre, az Aranykalász, a Zöldmező, a Hunyadi és a Zrínyi Tsz.

Az első tsz egyesítés 1960. február 1-jén történt, az Új Élet és az Aranykalász egyesült. 1961-ben a Zöldmező és a Hunyadi egyesült Bercsényi néven. A Zrínyi Tsz az 1963-as árvíz után egyesült az Aranykalász Tsz-szel. Az utolsó egyesülés 1964-ben történt, a Bercsényi Tsz egyesült az Aranykalász Tsz-szel. Ezek a szövetkezések gyakorlatilag felülről irányítottak voltak. Az állattenyésztő szakcsoport tagjainak zöme az Aranykalász Tsz-be lépett be – melynek elnökévé Konkoly Bélát választották – és állataikat is oda vitték be. Így lényegében az Aranykalász Tsz törzstenyésztete a szakcsoport törzstenyésztetéből alakult, annak utóda, illetve továbbfolytatója lett.

A tsz-be lépéskor minden tag egy tehenet tarthatott meg. Az e tehenek által termelt tej beszállítását megszervezték, a tanyavilágban négy tejbegyűjtő járatot üzemeltettek.

Az Aranykalász Tsz-ben kezdettől fogva nagy gondot fordítottak az állatállomány minőségi fejlesztésére, főleg pedig a szarvasmarha tenyésztésére. Mivel a bevitt tehenek zöme törzskönyvezett volt, így az állomány szinte azonnal bikanevelő törzstenyészet lett, élvezte annak előnyeit (kedvezmények, magasabb felvásárlási ár az eladott tenyészállatok esetében).

Az egyesületek után is a szövetkezet fő tevékenységéeként az állattenyésztést határozták meg. 1974-ig az alábbi törzstenyészetek jöttek létre szarvasmarha esetében: magyar tarka, szimentáli és osztrák tarka; sertés esetében: magyar nagy fehér hússertés és berkshire; juh esetében: fésűs merinó és ló esetében: mezőhegyesi félvér. Az állattenyésztés fejlesztését az is indokolta, hogy a szövetkezet összes földterületének közel 30%-a legelő volt.

1962-ben a Tápióban 260 kh-as intenzív gyepgazdálkodást létesítettek, majd ezt 1967 után 400 kh-dal bővítették, és ott 400 férőhelyes legelőre alapozott tehenészetet hoztak létre. A központi tehenészetet is felfejlesztették 400 férőhelyesre.

1962-ben kezdték el a szarvasmarha-állomány TBC-mentesítését, 1965-re fejezték be. Közben csapások is sújtották a szarvasmarha-állományt. 1965. január 9-én másfél óra alatt takarmányozási hiba miatt 54 db tehén pusztult el. 1965-ben, 1968-ban és 1972-ben súlyos száj- és körömfájás söpört végig az állatállományon. Mindezeket sikerült kiheverni. A szövetkezet 1964-ben, 1967-ben és 1970-ben is részt vett állataival az Országos Mezőgazdasági Kiállításon.

1964-ben: 1 db tehén I. díjas, 1 db pedig II. díjas lett. bikából 1 db I. díjas, 1 db második díjas, 1 db III. díjas lett.

Állattenyésztési munkánkat – aminek magam is részese lettem – már ekkor is elismerték, szövetkezetünk megkapta a Földművelésügyi Minisztérium örökös vándordíját a legjobb állattenyésztési eredményt elérő tsz-ként.

1967-ben szarvasmarha vonatkozásában üszőt, tehenet és bikát állítottunk ki. 1 db üszőnk nagydíjas, 1 db I., 1 db pedig III. díjas lett. Két bikánk volt a kiállításon, az egyik II., a másik pedig III. díjas lett. Az 1970-es kiállításról nincsenek feljegyzéseim, de igen szép eredményeket értünk el itt is. Megemlíthető viszont, hogy ezen a kiállításon a háztáji gazdálkodást mi mutattuk be az állattenyésztés vonatkozásában, Rácz Pál volt a háztáji gazda.

Két fontos tényről még említést kell tennünk. Elért eredményeinkre országosan is felfigyeltek. 1967-ben az ekkor létrehozott Mezőgazdasági és Élelmezési Minisztérium bemutató és szaktanácsadó gazdaságnak jelölte ki a boldogházi tsz-t, elsősorban az állattenyésztés tekintetében elért eredményei miatt. Járt nálunk: Erdei Ferenc, Fehér Lajos, Tisza József, Somogyi Miklós, Szabó István (a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának elnöke), Dimény Imre miniszter és még sokan mások. Vendégünk volt a lengyel kormányküldöttség, észt delegáció, szovjet pártküldöttség, csehszlovákok, németek, svédek, franciák, olaszok, amerikai mezőgazdasági főiskolai hallgatók és mások – keletről és nyugatról egyaránt.

Az állattenyésztésben elért eredményeinkre a nemzetközi szakma is felfigyelt. 1970-ben Magyarországon rendezték meg az Európai Tarkamarhatenyésztők kongresszusát. A programban szerepelt szövetkezetünk állattenyésztésének megtekintése és tanulmányozása. A kongresszus gyakorlati bemutatóját Boldogházán rendezték meg.

A szövetkezetben a szarvasmarha-tenyésztésben elért eredmények az állattenyésztésben dolgozó emberek – mind a fizikai dolgozók, mind a szakemberek – lelkiismeretes és jó

munkájának köszönhetően alakultak dicséretre méltóan. A boldogházi ember mindig állatszerető volt. A kisüzemben kialakult tenyésztői szellem nem tört meg, a nagyüzemi gazdálkodás keretei között is úgy gondozták a rájuk bízott állatokat, mint régen otthon a sajátjukat. Minden állattenyésztésben dolgozó (dolgozott) ember munkáját a legnagyobb elismerés illeti meg.

Két személy nevét külön is meg kell említeni: dr. Konkoly Mihályét, aki ezt a munkát kiváló szakmai tudásával irányította és szervezte, valamint Konkoly Béla nevét, aki bölcs élettapasztalatával átfogta ezt a tevékenységet. Ő mindig tudta, hogy mikor mit kell vagy mit nem kell csinálni. Legendás alakja hozzátartozott Boldogháza mindennapi életéhez, munkájában soha nem az egyéni érdekeit nézte, hanem a közösségét, szinte az egész életét a közügynek és a közösségnek szentelte.

Felhasznált irodalom

Jászboldogháza 1945–1970. Kézirat – Jászboldogháza, 1970.

Évek könyve. Jászboldogháza régen és ma – Jászboldogháza, 1996.

Besenyi Vendel: Arc a félmúltból. Konkoly Béla – In: Jászsági Évkönyv 2003. 209–215. p.

Emlékek a boldogházi tanyavilágból – Jászboldogháza Község Önkormányzata, 2006.

Besenyi Vendel: Nem beszéltek a velük történekről – In: Jászsági Évkönyv 2008. 197–203. p.